

DESMOND BALL, **Politics and Force Levels: The Strategic Missile Program of the Kennedy Administration.** University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1981.

LAWRENCE FREEMAN, **The Evolution of Nuclear Strategy.** St. Martin's Press, New York 1982.

Yhdysvaltain strategista arsenaalia ollaan tällä vuosikymmenellä modernisoimassa enemmän kuin kahteen vuosikymmeneen, ja samaten maan strategisia oppeja on oltu muutaman vuoden ajan pistämässä uusiksi. Ydinaseistusta ja sen käyttökäytännöitä uudistetaan käsi kädessä, koska doktriinien muotoilu näyttää olevan yhteydessä oppien perustana olevien voimavarojen ja teknisten mahdollisuuksien kehitykseen. Niinpä Kennedyn kaudella 1961—63, jolloin Yhdysvaltain strategisten iskuvoimien rakenne ja sitä koskevat käyttökäytännöt pääasiallisesti päätettiin, valintoihin vaikutti teknisen kehityksen silloinen vaihe enemmän kuin mikään havaittu ulkoinen uhka. Mannertenvälisten ohjusten tekniikka oli läpimurtovaiheessaan, ja Yhdysvallat johti tällä saralla Neuvostoliittoa venäläisten vuonna 1956 laukaisemasta Sputnikista huolimatta. Sekä sukellusveneisiin sijoitettavat Polarikset että mannertenväliset Minutemanit olivat varsin kypsiä ensimmäisen sukupolven kiinteäpolttoaineisia ohjuksia, ja sellaisina paljon Neuvostoliiton ohjelmia edellä; itse asiassa Neuvostoliitto ei ole vielä onnistunut saamaan kiinteiden polttoaineiden tekniikkaa aivan hallintaansa. Byrokraattiset painostusryhmät, lähinnä strategisten ilmavoimien johto, painostivat voimakkaasti hallitusta käyttämään tahtanutta teknistä läpimurtoa hyväkseen. Sen sijaan Kennedyn vaalitaistelun ja hänen hallituskautensa ensimmäisen vuoden

aikana riehuneella kuumeella »ohjuskuilusta» ei ollut tosiasiallista merkitystä Kennedyn hallinnon tekemiin päätöksiin. Kennedy oli vaalitaistelussaan käyttänyt hyväkseen kauhumaailua Neuvostoliiton hyväksi vaikuttavasta kullusta, eikä taktisista syistä halunnut pyörtää mielipiteitään julkisesti liian pian valtaantulonsa jälkeen — vaikka amerikkalaisten tiedustelusatelliitit olivat juuri ennen Kennedyn viranottoa varmistaneet lopullisesti Neuvostoliiton ohjusohjelman vähäiseksi ja kuilun vaikuttavaksi amerikkalaisten hyväksi.

Siirtyminen ohjuskautteen merkitsi Yhdysvaltain strategisen iskuvoiman perustamista **triadin** eli kolmikannan varaan. Doktrinaarisesti oli uutta, että nyt iskuvoima voitiin teknisen kehityksen ansiosta jakaa ominaisuuksiensa pohjalta erilaisiin tehtäviin. Niinpä pienenevää pommikonekalustoa voitaisiin käyttää kaikenlaisiin iskuihin joissa ei vaadita suurta nopeutta: pommittajat ovat joustavia, tarkkoja, luotettavia ja niiden säilyvyys on hyvä koska ne voidaan nostaa ilmaan ja hajauttaa hyökkäyksen uhatessa. Sukellusveneohjuksia voitaisiin käyttää nopeisiin iskuihin muita kuin kovitettuja kohteita (ohjussiilot, bunkkerit ym.) vastaan, niiden tarkkuus oli tuolloin heikko ja joustavuus sekä luotettavuus yhteydenpito-ongelmien vuoksi kyseenalainen — mutta säilyvyys erinomainen. Mannertenvälisiä siloihin sijoitettuja ohjuksia katsottiin parhaiten voitavan käyttää luotettavana nopeana iskuvoimana konfliktissa, tarkkuutensa puutteiden vuoksi ei kuitenkaan vielä tuolloin kovitettuja kohteita vastaan. Noiden aikojen jälkeen kuva on muuttunut: ohjustekniikan kehityksessä ovat erot pommikoneiden ja ohjusten välillä tarkkuuden ja luotettavuuden suhteen suurimmalta osalta poistuneet, ja toisaalta siloihin sijoitetut ohjukset ovat tulleet teoreettisesti haavoittuviksi.

Australialaissyntyinen Desmond Ball on tehnyt korkealuokkaisen ja runsaasti haastatteluaineistoa hyödyntävän tutkimuksen kiinteäpolttoaineisten ohjusten ensimmäisen strategisen sukupolven hankintapäätöksistä. Siinä hän vakuuttavasti osoittaa ohjusten määriä koskevien päätösten muotoutumisen umpimähkäisen luonteen. Polaris-ten ja Minutemanien rakentamishohjelmia

valmisteltaessa tai niistä päätettäessä ei missään vaiheessa nojaututtu rationaalisin yrityksiin arvioida »riittävä» määrää, ei tehty käytännössä minkäänlaisia laskelmia, ei suhteutettu hankintaa Neuvostoliiton hankintaohjelmien ennakoiteihin eikä harkittu päätösten merkitystä pitkällä aikavälillä esimerkiksi vastavuoroiseen asevarusteluun. Minuteman-ohjusten rakennusohjelmasta päätettäessä ilmavoimien piirissä vaadittiin aluksi jopa kymmentätuhatta ohjusta, ja ilmavoimien viimeinen vaatimus oli kolmetuhatta. Kongressi oli vielä »ohjuskuilun» pauloissa ja muutenkin erittäin asevoimamyönteinen, ja puolustusministeri Robert S. McNamara ei heti uransa aluksi halunnut tai uskaltanut haastaa asevoimien johtoa sen enempää kuin kongressiakaan. Niinpä, vaikka Ball antaa ymmärtää paitsi useiden asiantuntijoiden niin myös sekä McNamaran että suhteellisen passiivisesti esiintyneen presidentin olleen pienempien lukujen kannalla, päädyttiin esittämään tuhannen Minutemanin hankkimista. Tuhat valittiin mm. sen vuoksi, että se on sopivan pyöreä luku. Polaris-sukellusveneitä päädyttiin hankkimaan 41 (kussakin 16 ohjusta) vastaavan prosessin kautta. Suunnittelun lähtökohdaksi oli alunperin 29:n veneen hankinta, mutta byrokraattisen painostuksen välineenä toiminut suunnittelutyöryhmä päätyi suositteluun 40—47 veneen hankintaa. McNamara valitsi tältä skaalalta luvuksi 41, koska se oli alapäästä muttei aivan komitean suositteluun minimi; se siis »näytti hyvältä». Laivasto oli vaatinut jonkin aikaa 45 venettä, mutta korjasi nyt vaatimuksensa viiteenkymmeneen — saamatta muutosta aikaan McNamaran päättämään lukuun.

Mielivaltaisesti päätetyt ohjusten hankintamäärät ovat sittemmin tulleet jatkosuunnittelun pohjaksi, kun on seitsenkymmenvuolulta lähtien laadittu suunnitelmia voimien modernisoimiseksi. Niinpä MX-suunnitelmaa on pyritty mitoittamaan niin, että taistelukärkien lukumäärä olisi verrannollinen Minuteman III-ohjuksen kärkien luvun kanssa ja Trident-ohjelma on rakennettu Polaris-ohjelman luoman tason pohjalle vähentämällä suunniteltujen veneiden määrää ja lisäämällä niiden tuhovoimaa. Mutta Kennedyn hallinnon tekemillä han-

kintapäätöksillä oli ensisijaisesti traagiset välittömät vaikutukset, koska ne olivat yksi merkittävimmistä tekijöistä laukaisemassa varustelukilpaa. Siihen saakkahan ei strategista kilpavarustelua ollut ilmaisen varsinaisessa mielessä esiintynyt, koska Neuvostoliitto oli hyvin pidättyväinen omien iskuvoimiensa rakentamisessa. Neuvostoliitto lopetti aikaisessa vaiheessa manner-tenvälisen pommikoneiden rakennusohjelmansa ja päätti keskittyä strategisissa voimissaan ohjuksiin. Hitaalle etenemiselle näissä ohjusohjelmissa lienee ollut sekä teknisiä että poliittisia syitä: ohjustekniikan hallinta osoittautui Neuvostoliitolle vaikeasti opeteltavaksi, ja toisaalta Hrushtšev ei asettanut asevoimien tarpeita tärkeysjärjestyksessä päällimmäisiksi. Neuvostoliiton strategiset ohjelmat pääsivät kunnolla vauhtiin vasta kuusikymmenluvun jälkimmäisellä puoliskolla, ja näitä koskevat päätökset oli tehty siis samaan aikaan kuin yhtäältä paljastui Yhdysvaltain suunnitteleman strategisen arsenaalin laajuus ja toisaalta Neuvostoliitto kärsi nöyryytyksen Kuuban kriisissä 1962. Vielä kuusikymmenluvun lopulla Yhdysvalloilla oli valtava ylimatka strategisessa iskukyvyssä Neuvostoliittoon nähden, vaikka se olikin joskus 1966 ja 1967 välillä menettänyt jonkin aikaa hallussaan pitämänsä ensi-iskun kyvyn. Viimeisen Polaris-sukellusveneen vesillelaskutilaisuudessa 1967 McNamara toteasi hankitusta voimasta tulleen ylimitoitettu. Näin Yhdysvallat oli vetänyt Neuvostoliiton strategiseen kilpajuoksuun, jossa Neuvostoliitto oli seitsemänkymmenluvulla ottava amerikkalaisten etumatkan kiinni tuhovoiman — joskaan ei säilyvyyden — osalta. Asekilpaa ei siis käynnistänyt havaittu uhka tai molemminpuoliset pelkoreaktiot, vaan Yhdysvaltain hallituksen kohtaama sisäpoliittinen painostus joka johti eri valtaryhmittymien väliseen tinkimiseen ja kompromisseihin.

Lawrence Freedmanin teos jatkaa sitä muutamien kokonaisesitysten sarjaa, jossa pyritään antamaan kuva Yhdysvaltain ydinstrategian kehityksestä. Ja tässä Freedman onnistuu erinomaisesti, halliten laajaa aineistoaan varmuudella. Englantilaisen Freedmanin tarkastelua värittää teoreettinen ohuus, joka ei tietenkään sellai-

senaan ole virhe mutta josta seuraa teoksen jossain määrin ensyklopedinen ote. Anglosaksisessa yhteiskuntatieteessä ei pärjää näennäisfiksulla spekulatiivisella teoriinnilla siinä määrin kuin meikäläisessä tutkimuksessa huonoimmillaan; tämä on varmasti yhtenä syynä siellä näkyvään laadukkaan kuvailevan tuotannon runsauteen. Kuten Ball, on myös Freedman varsin luetava kirjoittaja — tämäkin sellainen ulottuvuus, jossa vertailu meikäläiseen tuotantoon ei tuota kannaltamme kovinkaan miarrittelevia tuloksia.

Freedman tarkastelee strategian, doktriinin ja politiikan yhdentymistä ja keskinäisiä ristiriitaisuuksia ydinaseita koskevan päätöksenteon kohdalla ansiokkaasti. Hän suhteuttaa myös tämän päätöksenteon kulloisiinkin historiallisiin yhteyksiin, mikä antaa dynaamisen perspektiivin. Ydinaseiden käyttöön sodassa valmistauduttiin kylmän sodan aikana paljon julkisemmin kuin myöhemmin, ja ikään kuin »luonnollisena» asiana; sodankuvaa leimasivat vielä varsin paljon toisen maailmansodan kokemukset. Sodankuva oli myös totaalinen: keinojen valinnan katsottiin tapahtuvan hyvin pitkälti tehokkuuskriteerein, ja niinpä varauduttiinkin turvautumaan laajamittaiseen ydinaseiden käyttöön sodan alusta alkaen. Kylmän sodan laannuttua ja massiivisen vastaiskun opin mahdottomuuden tultua selväksi omaksuttiin ajatus rajoitettujen tavoitteiden ajamisesta ydinaseiden avulla, ja sodankuvia hahmoteltaessa tavoiteltiin ydinaseisiin turvautumisen jättämistä mahdollisimman myöhäiseen vaiheeseen. Tästä luonnollisesti seurasi myös ajatus ydinaseiden hyödyntämisestä entistä enemmän niiden suoranaiseen käyttämiseen turvautumatta: kehiteltiin keinoja vastustajan mahdollisimman tehokkaasti passivoimiseksi tai pakottamiseksi peräytymään kriisissä uhkaamalla tätä ydinaseilla. Täten ydinaseita käytettäisiin politiikan keinona kriiseissä, ja eskaloituminen pyrittäisiin keskeyttämään mikäli ydinaseita todellakin tulnaisiin käyttäneeksi. Viisikymmenluvun loppuun ja kuusikymmenluvun alun mittaan oli Yhdysvalloissa turvallisuuspolitiikan tutkijoiden ja suunnittelijoiden piirissä suosittua puuhaa rakennella oppeja rajoitetun sodan käyttämisestä politiikan välineenä,

teoriointi ydinpelotteesta nousi kukoistukseen ja sotilaallisen voiman — jopa ydinaseiden — käyttö pakottaviin eli koersiivisiin tarkoituksiin sai kasvavaa huomiota käytettävissä olevana optiona. »Crisis management» oli ajan tunnuslause.

Ydinaseita yritettiinkin usein hyödyntää aktiivisina politiikan välineinä: Truman kertoi ajaneensa niiden uhalla venäläiset pois Iranista toisen maailmansodan jälkeen ja atomiaseuhka viestitettiin Neuvostoliitolle Berliinin kriisin yhteydessä 1948, Eisenhower kiirehti ydinaseuhalla Korean sodan aseleponeuvotteluita 1953 ja käytti uhkaa myös Kiinaa vastaan kysymyksessä vähäpätöisistä Quemoy ja Matsun saarista 1958. Mutta varsinaisen »crisis management»-intoilun nostatti Kuuban kriisin päättyminen amerikkalaisille suosiollisesti 1962, ja tämä osaltaan vaikutti amerikkalaisten valmiuteen sotkeutua Vietnamin sotaan kasvavalla vauhdilla tämän jälkeen. Vietnamin oli kysymys enemmänkin syytyksestä soveltaa rajoitetun sodan oppeja kuin käyttää ydinaseuhkaa, joskin tuo uhka ainakin implisiittisesti yritettiin saada kerrotuksi Kiinalle ja Neuvostoliitolle niiden pitämiseksi pois tapahtumista.

Kolmatta vaihetta on kuusi—seitsenkymmenluvun vaihteesta alkaen hallinnut asevalvonnan kytkeminen ydinaseita koskeviin päätöksiin. Asevalvonta pääsi ydinstrategien mielestä liiallisesti politisoitumaan ja strategiaan nähden niskan päälle seitsenkymmenluvun mittaan. Kun suurvaltasuhteet alkoivat monestakin syystä vuosikymmenen puolivälin jälkeen viiletä, strategit katsoivat hetkensä tulleen palauttaa valtaansa näissä asioissa asevalvontamiesten kustannuksella. Tämä potkaisi Freedmanin mukaan liikkeelle neljännen vaiheen, jonka dynamiikka on ollut meille hahmottumassa muutaman viime vuoden aikana — ja joka kulminoituu Reaganin hallinnon suhtautumisessa tähän asiakokonaisuuteen. Freedman näkee Reaganin linjan tässä suhteessa kaivavan omaa hautaansa: politiikka on nostanut ydinaseiden aseman ulkopoliittikan aktiivisina välineinä julkisen kritiikin kohteeksi ehkä enemmän kuin koskaan ennen. Reaganin hallinto on rakentamassa materiaalista perustaa Carterin hyväksymän PD-59:n mu-

kaiselle ajatukselle käyttää ydinaseita mahdollisimman monentyyppisissä konflikteissa, ja yrittää täten kasvattaa ydiniskuvoiman poliittista ominaispainoa. Maailman poliittiset realiteetit, mukaanluettuna kansallismielipide Yhdysvalloissa ja sen liittolaismaissa, näyttävät kuitenkin tekevän tenän näille yrityksille asettamalla kyseenalaiseksi ydinaseistuksen statuksen politiikan-teossa. Amerikkalaisilla on ulkopoliittisinaan kaksi vaihtoehtoa: jatkossa on joko kyettävä vakuuttamaan yleinen mielipide mahdollisuuksista käyttää ydintuho uhkaa entistä paremmin poliittisten tavoitteiden saavuttamisessa, tai sitten täytyy tehdä perustavia korjauksia siihen pitkään linjaan jota on ydinaseistuksen suhteen kuusikymmenluvun alusta rakennettu. Ja tässä ongelmassa ei ole avuksi kyky rakentaa ydinarsenaali huolellisten laskelmien pohjalta, sen enempiä kuin yritys rakentaa ydinaseiden käyttökotiinit mahdollisimman tarkan hienosäädön puitteisiin. Sillä lopultakaan ei ole niin hirveän oleellista, mentiinkö tähän putkeen aikanaan varustelun tasoa koskevien täysin mielivaltaisten päätösten pohjalta siten kuin Ball kuvaa. Nimittäin mikään ei pelasta ydinaseistusta koskevia päätöksiä mielekkyyden piiriin, jos näiden päätösten reunaehtoina vallitsevat maailmankäsitykset ovat todellisuutta vastaamattomia. Pohjimmaltaan vika ei ole ydinaseistuksessa sinänsä, vaan pyrkimyksessä ratkoa perimmältään poliittisia ongelmia sotilaallisin tai laajemmin ottaen strategian piiriin kuuluvien keinoin. Itse en usko, että ydinsodan riskiä voidaan nykyoloissa parhaiten vähentää itse ydinaseita koskevilla ratkaisuilla — joiden tosiasiallinen merkitys jää kuitenkin näistä ehdoista lähtien pinnalliseksi ja ambivalentiksi. Koskaan en usko ydinsodan syytyvän siten, että jompikumpi osapuoli aloittaa konfliktin ydinaseisiin turvautuen esimerkiksi ydintasapainon voimakkaan heilahduksen tuloksena, en ymmärrä rauhanliikkeen intoa omaksua ydinstrategien taipumus keskittyä tarkastelemaan ydinaseisiin ja -tasapainoon suoranaisesti liittyviä kysymyksiä. Koska uskon ydinrauhan olevan ensisijaisesti riippuvainen kokonaisvaltaisesta poliittisesta tilanteesta, katson lyhyellä tähtäimellä tehokkaimmaksi ydinasekonfliktin vähentä-

misen tieksi vastustaa ydinasevaltioiden interventioita ja interventiosuunnitelmia kolmannessa maailmassa. Sillä siellä tapahtuva yhteenotto voi eskaloitua. Pyrkimällä asettamaan esteitä suurvaltojen yleiselle taipumukselle turvautua sotilaallisiin ratkaisuihin ja sotilaalliseen riskinottoon pureudutaan itse ongelman ytimeen. Keskittä-

mällä huomio itse ydinaseisiin syyllistytään teknologiseen harhaan pelkistää maailmaa epäpoliittisella tavalla eräänlaiseksi mekanismiksi. Koko ajatus ydintasapainosta herkkänä ja vaarallisella tavalla heilahtelvana kiikkuna on tekninen harha: asiat eivät nyt vain ole sillä tavalla.

P e k k a S i v o n e n